

ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ У СВЯТКОВО-ОБРЯДОВІЙ СФЕРІ СУЧАСНОГО ПРИДНІПРОВ'Я

Досліджується взаємодія традицій та новацій у святково-обрядовій сфері сучасного Придніпров'я. Зазначається роль святкової обрядовості як важливого чинника формування національної ідентичності в сучасній культурній політиці.

Ключові слова: традиція, новація, модернізація, святково-обрядова сфера, святкова культура.

Исследуется взаимодействие традиций и новаций в празднично-обрядовой сфере современного Приднепровья. Отмечается роль праздничной обрядности как важного фактора формирования национальной идентичности в современной культурной политике.

Ключевые слова: традиция, новация, модернизация, празднично-обрядовая сфера, праздничная культура.

Investigated the interaction between tradition and innovation in the festive — ritual sphere in contemporary Prydniprovyu. Noted the festive-ritual role as an important factor in the formation of the national identity in contemporary cultural politics.

Key words: tradition, innovation, modernization, festive and ceremonial sphere, festive culture.

Проблема взаємодії традицій та новацій у сфері святкової обрядовості є однією з найскладніших і найполемічніших. З одного боку, свята й обряди — найархаїчніша форма культури, яка немовби консервує етнічні звичаї, вірування, мораль; а з іншого — сучасні свята гнучко видозмінюються під впливом суспільно-політичних трансформацій, існує багато інновацій. Вивчення взаємодії традицій та новацій у царині свят і обрядів є актуальним напрямом культурологічних досліджень, який допоможе виявити традиційні цінності, національні зразки культури та механізм культурного наслідування.

Придніпровський регіон України, до якого належать Дніпропетровська і Запорізька області — колыска козацької слави, край, багатий народними традиціями. Тут ще в XIX ст. записували фольклорні матеріали такі видатні збирачі як І. Манжура, Я. Новицький, Д. Яворницький, Г. Залюбовський. У сучасний період дослідження традиційні свята досліджують В. Борисенко [3], М. Марфобудінова, О. Хоменко, В. Карпович, З. Маріна [6] та ін. Але попри численний масив праць з традиційної обрядовості, недостатньо вивченими є як механізм взаємодії святково-обрядових традицій і новацій, так і сфера сучасних свят у регіоні. Означені проблеми й розглядатимуться в цій публікації.

Метою статті є дослідження сутності співвідношення традицій і новацій у сучасній святково-обрядовій сфері культури Придніпров'я та їх вплив на соціокультурний процес у регіоні.

Для цього слід вирішити такі завдання:

- проаналізувати інтерпретацію в науковій літературі понять «традиція», «новація», «інновація»;
- виявити традиції, національні зразки святково-обрядової культури;
- розглянути вплив глобалізаційних процесів на утворення новацій у святковій сфері Придніпров'я;
- визначити роль сучасної святкової обрядовості у формуванні національної ідентичності.

Якщо звернутися до семантичного аналізу поняття «традиція», то, по-перше, варто сказати, що в побутовому розумінні «традиція» згадується поряд зі звичаєм, обрядом. Тут «традиція» — це те, що люди прийняли з давніх-давен й повторюючи історично відтворюють.

У етнографії «традиція», «традиційний» використовується як синонім народного, фольклорного [3]. Більшість етнографів розглядають традиційні свята як семіотичні системи, що виникли в дописьменну епоху [9]. Недоліком етнографічного підходу є те, що «традиція» розуміється як щось притаманне минулим епохам.

Науковець С. Безклубенко [2, с. 34] відзначає, що традиція — це важливе за значенням і складне за будовою явище суспільного життя, та структурно виокремлює три аспекти: по-перше, це цілісна система світоглядних уявлень, що відтворює певну народну (національну, етнічну) картину світобачення; по-друге, це сфера почуттів, орієнтованих на ці уявлення, тобто стереотипів сприймання оточуючого, його оцінювання за шкалою — «сприйняття — неприйняття» (добре — зле, корисно — шкідливо і т. д.); по-третє, це сфера практичних дій, жестів, рухів, ритуалів, які відповідають світоглядним уявленням і супроводжують ці уявлення.

Культуролог О. Кузик визначає традицію як «комунікативно-трансляційно-трансмутаційний спосіб та взаємодію поколінь людей у межах певної культури (й відповідно субкультур) на засадах порозуміння й інтерпретації накопичених у минулому культурно-сміслових значень» [7, с. 15]. Він характеризує традицію як універсальну форму фіксації, закріплення та вибіркового збереження тих або інших елементів соціокультурного досвіду.

Отже, феномен традиції — це те, що передається (важливий і необхідний для нормального функціонування соціуму обсяг соціокультурної інформації), а також те, як реалізується це передавання, зокрема й за допомогою святкування.

У філософії «традиція» (від лат. *traditio* — передавати, переказувати) [9, с. 822] розуміється як форма соціальної комунікації,

базовий елемент культури, соціальний механізм, за допомогою якого вона (культура) відтворюється. Сучасна наука інтерпретує традиції як системи, що постійно змінюються, на противагу поглядам науковців XIX ст., котрі розуміли традицію як застиглий спадок минувшини. Значний внесок у трактування традиції як системи, що оновлюється, зробили зарубіжні вчені Е. Шилз [11] і Ш. Ейзенштадт [12].

Вітчизняні науковці, зокрема С. Арутюнов [1], ще в 70-і рр. XX ст. висловлювали думку, що традиція є своєрідним, одним з механізмів змінення суспільства. Розвиток культури, зокрема етнічної культури, відбиваються в процесах сприйняття новацій та їх стереотипізації.

Якщо підсумувати інтерпретацію поняття «традиція» в науковій літературі, можна дійти такого висновку: традиція в культурі — історично сформований механізм передавання від покоління до покоління моральних норм, дій, звичаїв, ритуалів, настанов. Ті дії, норми, ритуали, які виникають у нових поколіннях, можуть, у свою чергу, стати з часом традиціями.

Для вітчизняної науки трактування традиції як динамічної системи є цілком природним. Але увагу вітчизняних учених постійно привертає дослідження самого процесу «перетікання» новації в традицію (те, що колись було новацією, стає традицією). Науковці [1; 8], котрі досліджували проблему дихотомії «традиція — змінення», вважають, що труднощі виникають у дослідників тому, що вони змішують поняття «новація» (від лат. оновлення, змінення) та «інновація» (нововведення). Утім ці поняття мають сутнісну різницю для розуміння динаміки традиції. Справа в тому, що механізм цієї динаміки передбачає чітку диференціацію двох станів досвіду — новаційного та прийнятого (індивідами чи групами), стереотипізованого. Інновація саме й належить до другого стану, який є вираженням початкового етапу формування традиції. Отже, воно вже належить до класу традиційних (а не новаційних) явищ.

Придніпров'я — регіон з багатющою народною обрядовістю, край, котрий зберігає традиції славетної Петриківки, кобзарства й козацтва, пов'язаного з такою могутньою постаттю поводиря народних душ, пастиря козацької слави як Дмитро Яворницький. Дослідники відзначали, що обряди краю мають усі ознаки, притаманні обрядовості Центрального регіону України, для якої характерне «класичне побутування розвиненої символіки, атрибутики, багатство обрядової поезії й пісні» [3, с. 33].

Записи фольклору, традиційної обрядовості Придніпров'я надають змогу виявити основні сакральні образи святково-обрядової культури. Етнографи [3; 8] вказують, що серед найголовніших святинь хлібороби-українці з давніх-давен виділяли образ

Матері — Сирої Землі. Народна обрядовість свідчить про обожаювання хліба як основи життя. Він — обов'язковий сакральний атрибут у багатьох святкуваннях й обрядодіях. Символом життя вважали й Воду. До нашого часу, хоча вже й у зміненому вигляді, дійшло стародавнє свято Води — Водосвяття, яке за християнською традицією нині називається Водохреще й відзначається 19 січня. Любов, повага до Землі-годувальниці, шанобливе ставлення до хліба, опоетизування довілля: рослин (верби, калини, явора, дуба та ін.), птахів (сизий орел, сокіл, ластівка тощо) й інших природних явищ — усі ці образи, особливості світосприйняття, символи й вірування, незважаючи на історичні трансформації, збереглися й до нашого часу, втілені в традиціях, звичаях, обрядах Придніпровського краю.

Стан сучасної святково-обрядової сфери Придніпров'я здебільшого зумовлений драматичними подіями ХХ ст. На початку століття, на згасання народної обрядовості значно вплинуть загальний занепад економіки регіону; голод 1921-1923 рр.; посилення соціальної напруженості; селянський рух опору колективізації кінця 1920-х - початку 30-х рр.; велике Павлоградське повстання 1930 р., яке стало найпотужнішим виявом селянського спротиву в Придніпров'ї; Голодомор-Геноцид 1932-1933 рр. Про тяжкий стан у регіоні на початку 20-х рр. ХХ ст. красномовно свідчать дані по місту Дніпропетровську, в якому на даний період повністю не працювали підприємства, населення скоротилося вдвічі, порівняно з дореволюційним часом.

З початку 30-х рр. у Придніпров'ї розпочався «індустріальний бум». Зокрема, в Дніпропетровську реконструювали старі й будували нові заводи. В місто стікалася велика кількість селянської молоді, яка прагнула працювати на заводах. Населення Дніпропетровська на початку 30-х рр. перевищує дореволюційний рівень [5, с. 78]. Робітничі підприємства долучили до «ударницького руху». Особливу активність виявляла молодь, комсомольці, які не тільки працювали по-новому, але й пропагували, під приводом партійців, нову організацію дозвілля, невід'ємну частину якого складали «червоні обряди».

За задумом радянського керівництва, «червоні обряди» повинні були повністю витіснити обрядовість, притаманну царській Росії, зокрема церковні «Різдво», «Пасху», «Трійцю» тощо. Комсомольці в Дніпропетровську проводили атеїстичні заходи з такими ж назвами, які супроводжувалися задержуватими частівками, спаленням ікон, ходою з червоними прапорами через усе місто по центральному проспекту ім. Карла Маркса.

У Запоріжжі з 1927 р. розпочалося будівництво Дніпрогесу, куди прибували хлопці й дівчата не тільки з довколишніх сіл, але й росіяни, білоруси, молдавани, латиші. Кількість працюючих

на будівництві, згідно з даними на 1931 р., налічувала 36 тис. осіб [4, с. 48]. Склався величезний конгломерат людей різних національностей, які втратили зв'язок зі своїми традиційними культурами. Багато вільного часу в будівельників не було, але замість звичних хрестин і вінчань комсомольські осередки почали впроваджувати пролетарські «Звіздини», «червоні хрестини», «червоні весілля», «громадянські панахиди». В цих заходах не враховувались місцеві традиції, одвіку складені народом. Сімейно-побутова обрядовість регіону втратила свою неповторність і поступилася цілеспрямовано впроваджуваній уніфікованій «червоній обрядовості».

У 20-30 рр. в Придніпров'ї, як і в усій Радянській країні, жваво розгорталася боротьба з релігією й «пережитками минулого». Під поняття пережитків підпали не тільки суто церковні свята, але й народні, які вже поряд із язичницьким компонентом містили в собі й християнську символіку. З цієї причини окремі традиційні народні свята не проводились, а деякі зазнали значних змін.

Занепад традиційних свят, який почався у 20-30 рр., продовжувався й у післявоєнний період під тиском упровадження «нових радянських свят і обрядів». Вищезазначені події призвели до згасання народної святкової традиції. Народні свята в Дніпропетровській і Запорізькій областях за роки радянської влади втратили своє природне побутовання. Кількість проведення фольклорних заходів, порівняно з офіційними, була незначною.

Відродження народних святково-обрядових заходів активізувалося в Придніпров'ї зі здобуттям Україною незалежності. В народних святах Наддніпрянщини дбайливо реконструюються самобутні, традиційні елементи, зберігаються і ретранслюються одвічні цінності (моральні норми, звичаї, символіка, мова), котрі формують національну ідентичність. В Придніпров'ї нині відновлені й набули поширення театралізовані свята: «Різдвяні вертепи», «Колядування», «Вечорниці», «Закликання весни», «Наддніпрянські посиденьки» тощо.

Основний масив фольклорних заходів, які проводяться в наші дні, є більш-менш талановитою художньою реконструкцією народних обрядодій і тільки порівняно невелика кількість традиційних свят відбувається у своєму автентичному вигляді. В Царичанці, Синельникове Дніпропетровської обл., Новоукраїнці Запорізької обл. відновили народні свята «Колодій», «Масляна», «Обжинки». На берегах Дніпра та малих річок регіону: Орелі, Самари, Сури та ін. проводяться традиційні святкування «Купала». Позитивною особливістю процесу відродження цього стародавнього свята є те, що організатори заходу збирають відомості про місцеві особливості підготовки до нього, ігри, легенди, повір'я й намагаються втілити ці призабуті традиції у святковій обрядодії. Зазначені святкування долучені до загального процесу відродження національної

самосвідомості, художньої культури та мови, що є характерною ознакою нашої доби.

Поряд із відродженням автентичних свят, поверненням їх у своє природне середовище: села, селища, міста, пріоритетними є завдання щодо розширення художніх обробок народних свят і професійної реконструкції фольклору. Тобто йдеться про поєднання народних традицій з новаціями, а саме: із сучасними виразними засобами мистецтва. Талановите втілення святкового заходу є складною проблемою. В цьому сенсі неоціненним є вивчення досвіду такого відомого митця — заслуженого діяча мистецтв УРСР, народного артиста України Б. Г. Шарварка (1929 — 2002), котрий за 53 роки постановочної діяльності втілював значну кількість святкових заходів, зокрема, грандіозний захід у Придніпров'ї (о. Хортиця) до 500 річчя козацтва — «Козацькому роду нема переводу» та багато інших.

Прикладом художнього осмислення народної обрядовості є балетна вистава Дніпропетровського академічного театру опери та балету «Ніч перед Різдом» (балетмейстер О. Ніколаєв).

Своєрідна обробка обрядових пісень, елементи театралізації наявні у виступах гурту «Вертеп» (м. Дніпропетровськ). Їх творчість — вдалий приклад поєднання фольку, естради, року та гарного художнього смаку.

Популяризує українську культуру, зокрема козацьке пісенне мистецтво, ансамбль «Козацькі шляхи» (художній керівник заслужений діяч мистецтв, головний хормейстер Дніпропетровського театру опери та балету В. Пучков-Сорочинський). Ансамбль бере участь у різноманітних фольклорних заходах, що проходять на Дніпропетровщині. Окрім цього, колектив «Козацькі шляхи» підкорив своєю майстерністю глядачів багатьох міст Європи.

Сучасні фольклорні святкові заходи сприяють пропагуванню національних зразків культури. Уже декілька років у Дніпропетровську проходить фольклорне свято «Чисті джерела» біля історичного музею ім. Д. Яворницького. Аматорські колективи й окремі виконавці з усієї області демонструють глядачам свою майстерність.

На Дніпропетровщині діє програма розвитку туризму і культури (на 2009-2012 рр.). У її межах традиційно в травні відбувається фестиваль народного мистецтва «Петриківський дивоцвіт». Сама Петриківка відома на весь світ своїми майстрами художнього розпису, але й популярність «Дивоцвіту» поширюється з кожним роком все більше. У цьому році у фестивалі брали участь аматорські колективи з Кременчука, Запоріжжя, Сум, Полтави та Черкас.

Уславлені традиції козацтва Придніпров'я зберігає й популяризує Запорізький кінний театр «Козацька залага», який проводить

свої виступи на о. Хортиця в етнографічному комплексі. Цей театр демонструє глядачам фольклорно-етнографічні кінні видовища, які вже стали відомими далеко за межами України. У програмі: елементи вольтижировки, ознайомлення з козацькими звичаями, козацькі ігри та розваги. Глядачі мають можливість послухати виступи бандуристів, кобзарів. Видовища цього театру формують почуття гордості за козацькі традиції краю, сприяють патріотичному вихованню молоді.

8 жовтня 2011 р. в «Богородицькій фортеці» селища Шевченко Самарського району м. Дніпропетровськ відбувся всеукраїнський фольклорно-етнічний патріотичний фестиваль для молоді «Самарська Покрова 2011». На свято з'їхалися гості з АР Крим, Запоріжжя, Вінниці, Полтави. Фестиваль «Самарська Покрова 2011» — важлива подія в культурному житті регіону, яка робить свій внесок у збереження традицій придніпровського козацтва.

У Дніпропетровську міський відділ культури ініціював 5 березня 2011 р. проведення «Масляної». Свято проходило за участю фольклорно-обрядового центру «Родослав», представників федерації «Бойовий гопак», руху «ЕтноДрайв» та інших колективів. Кульмінацією свята стало ефектне спалення опудала Масляної учасниками «Театру вогню». Знімальна група ВВС у цей час перебувала в місті. Англійці відвідали й відзняли кінокамерами фрагменти свята Масляної. Іноземцям дуже сподобалося, що сучасне індустріальне місто дбайливо відтворює народні традиції.

В останні роки сфера свят регіону збагатилась заходами, котрі пропагують загальнолюдські цінності. Так, у першу суботу червня 2011 р. в Дніпропетровську відбулося «Свято сім'ї», яке вже стало традиційним, організоване Національним рухом «Щаслива родина» разом з кількома суспільними організаціями, за підтримки Дніпропетровської облдержадміністрації.

Особливістю сучасного культурного процесу в регіоні є глобалізаційні впливи, які, крім економічних чинників, зумовлені й значним розвитком технологій: телебачення, Інтернет, преса та ін., що сприяють взаємовпливу різних культурних традицій та проникненню в культурний простір нових святкових форм, таких як Хеллоуїн, День святого Валентина тощо. Можна прогнозувати, що з розвитком і поширенням інформаційних технологій їх вплив на традиційну культуру посилюватиметься.

Новаційними заходами, що сприяють формуванню національної ідеї, стали святкування в регіоні річниць незалежності України, які супроводжуються виступами фольклорних і сучасних колективів (танцювальних, вокальних, інструментальних).

До Дня Конституції (28 червня) проходять святкові концертні програми в міських парках. Так, цього року в Літньому театрі парку ім. Т. Шевченка (м. Дніпропетровськ) був організований святковий

концерт за участі поета-пісняра В. Лук'яненка й об'єднаної групи солістів-виконавців громадянської пісні «Ритми Придніпров'я».

Процес відродження національної святкової культури в Придніпров'ї формується зусиллями багатьох науковців, художніх колективів та окремих митців. Великий доробок у справі пропагування національної святковості, підвищення художнього рівня проведення святкових заходів належить Обласному методичному центру культури і мистецтв Запорізької обласної ради (провідний фахівець з фольклору — І. Мороз), а також Дніпропетровському обласному методичному центру клубної роботи (директор І. Китаєва) при управлінні культури обласної держадміністрації. Кропіткою працею фахівців цих закладів забезпечується проведення народних свят, фольклорних фестивалів у Придніпровському регіоні.

Таким чином, проаналізувавши взаємодію традицій та новацій у сфері свят Придніпров'я, можна дійти висновку, що в регіоні збережені й впроваджуються в громадський побут народні свята, національні зразки культури. Праця з відродження народних традицій відбувається за такими напрямками: дбайливо відновлюються автентичні свята й обряди, в яких сконцентрована нетлінна культурна спадщина нашого народу; поширюються сценічні та напівсценічні обробки фольклорних заходів, в котрих обрядові традиції збагачені художніми засобами мистецтва; виникають фольклорні театри, гурти рок-фольку, які поєднують у своїй творчості сучасність з фольклорною спадщиною. Також у регіоні вже склалися традиції проведення новітніх свят: Дня конституції, Дня незалежності, Дня українського козацтва та ін., що спрямовані на формування патріотичних почуттів громадян. Розвиток мас-медіа, глобалізаційні процеси зумовлюють взаємовплив, взаємопроникнення інших святкових культур на терени регіону, зумовлюють упровадження традицій проведення нових свят (Хеллоуїн, День Святого Валентина тощо).

У подальшому планується поглиблено дослідити аксіологічну складову сучасних державних свят та їх роль у соціокультурному процесі.

Список літератури

1. Арутюнов С. А. Этнографическая наука и изучение культурной динамики / С. А. Арутюнов // Исследования по общей этнографии. — М., 1979. — С. 50–58.
2. Безклубенко С. Д. Теорія культури: навч. посіб. / С. Д. Безклубенко. — К. : КНУКіМ, 2002. — 264 с.
3. Борисенко В. К. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Київський нац. ун-тет ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Універс., 2000. — 191 с.

4. Ибатулин И. От Днепростроя к Днепрогэс / И. Ибатулин, М. Рубин. — Х. : Энерговидав, 1932. — 144 с.
5. Кавун М. Е. Дніпропетровськ: віхи історії / М. Е. Кавун. — Дніпропетровськ : Грани, 2001. — 215 с.
6. Калита : 36. фольк.-етнограф. матеріалів / М. Марфобудінова, О. Хоменко, В. Карпович, З. Марина. — Дніпропетровськ : Герда, 2007. — 364 с.
7. Кузик О. Є. Трансформація традиційної обрядовості та використання етнопедагогічних надбань в сучасній педагогічній, культурно-дозвіллевій діяльності установ культури : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / О. Є. Кузик. — К., 1998. — 17 с.
8. Лозко Г. С. Українське народознавство. — 3-е вид. — Х. : Вид. „Див», 2005. — 472 с.
9. Философский словарь / И. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк, С. В. Линецкий и др. — К. : АСК, 2006. — 1056 с.
10. Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX — початок XXI ст.): Монограф.: У 2 т. / В. М. Шейко. — Х. : Основа, 2001. — Т. 1. — 2001. — 520 с.
11. Shils E. Centre and Periphery / E. Shils // The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polonai on his Seventieth Birthday. London, 1961. pp. 117-130.
12. Eisenstadt Sh.N. Socialism and Tradition / Sh.N. Eisenstadt - Jerusalem, 1976. — 262 p.

Надійшла до редколегії 19.12.2011 р.